

Rabbi Shaul Yisraeli

Chapter 19: Regarding the permissibility of heart transplants at the present time.

1. Regarding the patient who is receiving the heart transplant in place of his sick heart. 2. Regarding removing the heart while it is still beating after breathing has irreversibly ceased.

1. Regarding the patient who is receiving the heart transplant in place of his sick heart.

a) The *Igrot Moshe* wrote [Yoreh Deah 2:146 (dated 24 Av 5730), at the end], “It is straightforward and clear that even if a heart was ready from someone who had been killed and was certainly dead prior to the removal of the heart—for then there would be no concern of murdering the heart-donor—it is still forbidden. We cannot rely on their [the doctors’] assessments on two matters: neither that they would not have lived with their old heart, nor that they would live with the transplanted heart. We see that they lack expertise on this matter based on all of the mistakes that have happened in previous cases. It would seem that they are even doing this intentionally, for all of the patients to whom the doctors gave heart transplants died within a short period of time. With the sick heart, surely there was at least the possibility that they might have lived a longer time than they did with the transplanted heart. Therefore, all of the doctors who are involved in this should be absolutely be considered murderers. In most of the cases, even of the heart was weak or sick, the patients were not yet at the point where death was inevitable.”

b) The *Igrot Moshe’s* entire discussion is not based on the [permissibility of] taking the heart from the donor, but around his lack of trust in the doctors to establish that it will help the recipient. That lack of trust was based on the fact that “they have made mistakes in all of the previous cases and it would seem that they are even doing this intentionally.” This was true at the time that responsum was written, when they had just begun their trials, and were interested [to study it] for personal reasons [even though it may not have been in the best interests of the patient]. However, this is no longer true now. This kind of surgery has now become commonplace. His basis for rejecting the early ones perhaps no longer exists, and certainly not on the same level. As a matter of principle, we can presume that an expert [physician] is not going to risk ruining their reputation. Additionally, we generally rely on the decisions of doctors, even with regard to dangerous surgeries. Therefore, it makes sense to accept the opinion of great and expert doctors, especially those who are not personally involved in the surgeries, for they have no personal bias in this matter at all. Furthermore, the facts regarding the chances [for survival] of the transplant recipients are not what they used to be. Based on the available data, there is a five-year survival likelihood of 70-80% or greater. Thus, his entire ruling was based on facts regarding transplant recipients that were true then, but are not true now. (See also the article by Rabbi Moshe Feinstein’s son-in-law in Barkai vol. 4.)

c) In his book, *Achiezer* (2:16.6) Rabbi Chaim Ozer [Grodzinski] wrote words that are more fitting to the present situation, “There is a sick person and the expert doctors say that without a certain operation, he will not live more than 6 months. With the operation, it is possible that he could live [a normal lifespan]. However, the surgery is very dangerous, and there is a greater likelihood that he could die even more quickly. Ostensibly, it appears from the Gemara Avoda Zara that when someone is certainly going to die anyway, we [do anything to] heal him, and we are not concerned that we

may endanger his remaining lifetime in the process. As long as there is any chance he will be healed, even a small one, we take it, since there is no chance he will be healed otherwise.” After going on at some length on the basis of the writings of several *acharonim*, he concludes that it makes sense to say that “you need the permission of *beit din* in every instance, and certainly you need to put serious thought into it, and rely only on the opinions of the most expert physicians. According to what you told me that the greatest doctors in Konigsberg recommended this without disagreement, there is compelling reason to rely upon them.”

d) It emerges from his words that in the question we are dealing with, where based on the situation today the transplant has a great chance of extending his life, as we have said, and it is even greater than the case the *Achiezer* dealt with where the surgery was very dangerous, and the greater likelihood was that he would die, that when the opinion of the most expert physicians is that without the surgery he will only have a very short lifespan, “there is compelling reason to rely upon them,” as the *Achiezer* concluded.

2. Regarding removing the heart while it is still beating after breathing has irreversibly ceased.

a) The Gemara Yoma 85a states, “Our rabbis taught: until where does he check? (If he appears dead because his limbs are not moving, until where does he check to know the truth?—Rashi) Until his nose, and there are those who say until his heart. (Until his nose. And if there is no life in his nose, meaning it does not produce breath, then he is certainly dead and you should leave him there.—Rashi)... Said Rav Papa, ‘the debate is when going from bottom to top, (the debate between these *Tannaim*, where one said until his heart and one said until his nose, it only when you are going from bottom to top, meaning you uncover his feet first, and you are inspecting towards his head, that one opinion said you check until his heart if he is still alive because his life beats there, and the other said to check until his nose, because sometimes life cannot be felt at the heart but can be felt at the nose,—Rashi) but when going from top to bottom, once you have checked until the nose, you don’t need to check anymore, as the verse states, “all who have a soul of the spirit of life in their nose.””

b) Consistent with this, the Rambam writes, “If they checked until his nose and found no breath in it, they leave him there for he is already dead.” (*Hilchot Shabbat* 2:19) Commenting on this, the *Kessef Mishneh* writes [following the text of the *Rif*, according to which, the opinion that we check until the nose (when going from bottom to top) is the opinion of “there are those who say” and the first *Tanna* holds that checking until the heart is sufficient], “He ruled like ‘there are those who say’ (that we check until the nose) because when there is any doubt regarding a human life we are lenient.” Thus, (even though this is not the opinion of the first *Tanna* who holds that checking the heart is sufficient and one does not have to continue onto the nose) he rules in according with the opinion of “there are those who say” because we are concerned that perhaps, “the life will not be identifiable at the heart but will be identifiable at the nose,” as Rashi explained.

c) From here, we see that when checking from top to bottom, all agree that we check for breath, and there are no doubts whether the person is alive. And undoubtedly, our sages, of blessed memory, knew that when someone stops breathing, it is possible that the heart is still beating. All heart-transplant patients (donors) are in the situation that

their breathing has stopped (except that is kept going artificially through a breathing machine) and the heart continues beating for a short period of time. (The whole Halachic problem is created by the fact that a heart that has stopped beating cannot be successfully transplanted.) This (that the heart can keep beating after breathing stops) is something that can be felt and perceived without the use of sophisticated instruments that have only been introduced in recent times. Rather, it would have been possible to prove this even in the times of the Gemara, from people executed by the government or decapitated. Since this was a possibility, why did they seem not concerned for it? Why did they prohibit digging through the rubble on Shabbat, when it is permitted to do so even for temporary life? We therefore must conclude that once breathing has irreversibly ceased, even if the heart is still beating, the Torah does not consider him alive, and that is why one may not dig through the rubble for him on Shabbat. When it comes to saving a life, we do not go by majorities, and even if there were a small chance that he was still alive, we would permit digging through the rubble for him on Shabbat, as was made clear in the Gemara and in Tosafot s.v. *ulefakeach*.

d) It would appear that this was also spoken about in the aforementioned responsum of the *Igrot Moshe*. He judged the case on from the perspective of the recipient and not from the perspective of the donor, for he wrote that even if there was a heart that was ready from someone who was killed and certainly dead prior to when they took it out of him, and therefore there would be no act of murder in taking the heart [it would still be forbidden because of the danger to the recipient]. There is no doubt that the author of the *Igrot Moshe* knew that a heart that is taken for a transplant is still beating, since only a beating heart is suitable for transplant, and not one that has ceased beating. Nevertheless, he was able to view the donor as “certainly dead” and declare that there would be no act of murder in taking the heart. Therefore, it must be that it is because of the lack of breathing that he considered him certainly dead, and a heartbeat is not sufficient to consider someone alive when there is no breath of life in their nose.

e) See there (the *Igrot Moshe*) where he further explains the debate between the first Tanna and the opinion of “there are those who say,” (following the text of the Kessef Mishneh, which follows the text of the Rif). He writes, “[The Kessef Mishneh explained that] the Rambam decided to rule [that we check] until his nose because when there is any doubt regarding human life, we are lenient. We can explain the Kessef Mishneh in one of two ways. 1) On this basis, he is explaining the opinion of ‘there are those who say,’ who argue on the first Tanna and require checking until the nose. [They hold this way] because they believe that the fact that no heartbeat was felt and no breathing detected in the chest is not a reliable indicator of death because there is still a significant minority of people [in this condition who are still breathing through their nose], and we therefore violate Shabbat for them because of the possibility of saving a life. However, when there is no breath in the nose, the chance that they are still alive is so unlikely that we are not concerned for it even when it comes to saving a life. This is because at that point it would be considered certain, and just like all rules of doubts in the Torah, there is a point at which we no longer consider it a doubt. 2) The Kessef Mishneh views lack of heartbeat or breathing being detected in the chest as a reliable indicator of death and the likelihood that someone is still alive at that point is extremely small, beyond the point at which we would normally consider it certain. Nevertheless, ‘there are those who say’ believe that even

so, if it is possible to check further we check further and violate Shabbat, because specifically with regard to Shabbat we do not make this distinction since it is totally pushed aside when there is any possibility of saving a life, [whereas the first Tanna does not accept this idea about Shabbat]. The Rambam rules that even this sort of debate falls into the category of a doubt regarding saving a life, and therefore we are lenient and check until the nose...According to the first explanation of the Kessef Mishneh, it is possible that even on a weekday the first Tanna would not require checking beyond the heart or the chest. However, according to the second explanation, there is no debate with regard to a weekday [because if there is nothing prohibited you from checking further, you might as well. Rather the debate is] only with regard to Shabbat. It makes more sense to me to explain the Kessef Mishneh the second way.”

f) His conclusion is that the second explanation makes more sense, namely that the entire question with which the Tanna was dealing was regarding an extremely unlikely possibility, beyond the level of what would even be considered a minority. Therefore, [according to the Tanna who rules we only check until the heart], when the doubt is that unlikely, even in matters of saving a life we rely on the [overwhelming] majority and do not violate Shabbat. However, on a weekday, we continue checking, since it is permissible to do so. It follows that according to the other opinion, the one we follow, we check for breath [in the nose] because even for such an unlikely possibility, when there is a chance to save a life, we violate Shabbat. Since this is so, it follows that from top to bottom, [checking until the heart] is not even within the category of [a very unlikely possibility that] it is possible to check for. This is because the absence of “the breath of a living spirit in his nose” leaves no room for doubt, and in such a circumstance, he is certainly dead, just as the Rambam wrote, “For he is already dead.” However, our eyes can see that even after breathing has ceased (when it does not happen as a result of cardiac arrest), the heart continues beating for a short period of time. Since that is so, why should we not continue digging for him? We have no choice but to say, as we have already indicated, that a heartbeat, when breathing has ceased, does not define one as alive at all. He has the same status as one who has been decapitated, who is considered fully dead, as explained at the beginning of *Masechet Ohalot*. All of this is a necessary conclusion from the words of the *Igrot Moshe*.

g) Based on this, it seems surprising, at first glance, what he says at the beginning of his words. “Regarding someone whom we see with the ECG that he has some life, there certainly is not a majority chance he is dead, and perhaps not even a minority chance, as he is actually alive even though he is not breathing. (He is similar to the person who was placed in a burial crypt because his breathing had stopped, but lived another 25 years.) Since there is some sign of life, we have reason to believe that he will also be one of the rare cases where this will happen. Therefore, it is prohibited to bury this person. On the contrary, we are obligated to work to heal him as much as possible, even on Shabbat.” But behold, at the end of his words, he explained that according to all opinions, there is no doubt that if a person has no breath in his nose, we see him as dead, and do not even consider [heartbeat] as something we ought to check, because if there was any doubt, we would do the check, even if it meant digging for him on Shabbat.

h) It would appear that in that case [at the beginning of his words] we have no perceptible reason why the breathing stopped. Since we see with the ECG that there is life in the heart, it is possible that the breathing stopped for some external reason, and therefore may return. Perhaps breathing will even return on its own, and therefore “we are obligated to work to heal him.” Not so with regard to someone who is killed, or a building collapses on him, like the Gemara in Yoma. In those cases, the reason why breathing has stopped is clearly because of the damage to the head and brain. For something else to have caused it at that very moment is extremely unlikely. We therefore see the cessation of breathing as an absolute proof [of death]. Since it clearly happened as a result of damage to the brain, we do not pay any attention to heartbeat. Therefore, checking the heart would make no difference and there is no reason to do it. He is considered dead without a trace of doubt.

i) I further saw in the *Igrot Moshe* (Yoreh Deah 2:174.2) that he quotes the Rema (Orach Chaim 330:5) who says that nowadays we no longer cut open the womb of a woman [who has died] in childbirth to take out the baby who may still be alive, because we lack the expertise to diagnose the mother’s death soon enough for the baby to have any chance to live. He [the *Igrot Moshe*] wrote that we have to distinguish between this case and the rule that we may not close a person’s eyes as their soul is departing because this could hasten their death—and the Rambam wrote (Laws of Mourning 4:6) that we wait a little bit to make sure they have not merely fainted and then we close the eyes—where we do not say that we lack the expertise as we did in the previous case. To explain this, he wrote that that which we wait a little bit is “a few minutes,” because by that time, even if he did faint, since his breathing has not returned, he is surely dead from this itself, for a person cannot live without breathing. We rely on this, “since it is for the needs of the deceased.” We are not concerned with the possibility that maybe we didn’t check properly during those few minutes and perhaps at some moment he got a little bit stronger and took a few breaths, such that he would then be able to live a little bit longer, if indeed he had fainted. However, in the case of the woman who dies in childbirth, “since checking would have to be done continuously without distraction, they were strict to consider our generations not sufficiently expert at recognizing the death of the mother by merely waiting this short time, since to be an effective diagnosis we would have to be able to say that there were definitely no distractions at any time.”

j) However, in my humble opinion, his words are insufficient. First of all, he wants to say that the prohibition to close the eyes as the soul departs is a mere stringency. This claim seems easily refutable, since it is described as “killing the person,” (and not even “like killing the person.”) Rather, it is obvious that since we are talking about a time that is literally “as the soul departs,” if he had truthfully fainted from weakness, it certainly would be a very great weakness. Therefore, any slight movement of the body would have the potential to literally cause him to die, so this would be literally killing the person. This is also evident from the responsum of the *Chatam Sofer* on this matter. He proved from this case that we can rely on a short observation to pronounce someone certainly dead, as the Rambam wrote. Were the person not certainly dead, and the prohibition a mere stringency, there would be no proof from here at all. (Even from the language of the *Igrot Moshe*, it appears his words are not entirely clear.) If indeed we can pronounce someone dead based on a short observation, as the *Chatam Sofer* inferred from the fact that the Rambam did not deem it necessary to any specific length of time that the person must be observed for

since it is so short, then there is truly no doubt in the matter. Even the concern that we will be distracted in the midst of checking [and not check properly] is highly unlikely, since the checkers are standing there and checking the entire time. If one truly does not want to rely on checking done by one person, let the checking be done by two or three people. That which he [the *Igrot Moshe*] wrote that since it is being done for the honor of the deceased, we are not strict [also does not make sense]. How much more so, if there is a possibility to save the baby, which has the status of saving a life [even before birth], and even permits violating Shabbat, as he makes clear, why would we suddenly be strict and be concerned about people getting distracted, and not merely rely on waiting a short period of time, as was the law in the Gemara? Thus, it is very difficult [to explain] the fact that the Rema wrote to justify our practice of not trying to save the baby on the basis of our lack of expertise, but did not prohibit shutting the eyes after waiting a short period of time. Likewise, the Rema did not comment at all with regard to the person whose house collapsed on them, where [the Shulchan Aruch said] we stop trying to save them when we see they are not breathing. He did not add any condition that we need to wait a period of time and continue trying because we lack the expertise to diagnose death effectively out of concern that we may be distracted. It is therefore clear that this was not the basis of his reasoning.

k) Here is what seems correct in my humble opinion. It is, at first glance, astonishing, for where did the Rambam get this idea? The aforementioned *Chatam Sofer* inferred from the fact that he did not define “a short time,” that it is extremely short. He [the Rambam] learned this [according to the *Chatam Sofer*] from what he wrote with regard to the person whose house fell on him, where we say that once we check that he has no breath, we immediately stop all activities to save him. If so [that this is really the source], where did he get the idea of a “short time”? [It would seem that we do not wait at all.] Rather, it is clear that he learned this from this topic itself of “one who closes the eyes with the departure of the soul has shed blood.” The intent of the phrase, “with the departing of the soul,” is when we see that breathing has stopped. However, if that is so, then we should already consider him dead, so why do we say that this person [who closes his eyes] has shed blood? We must say that it is because there is a concern that he has merely fainted. Nevertheless, the Mishnah only prohibits closing the eyes “with” the departing of the soul. The implication is that a little bit longer than this, which is still a very short time, would not be considered literally with the departing of the soul. This is the source for the law. Likewise, the amount of time that we would try to save an unborn fetus is also very short, because the fetus is weak. The Rema already wrote (Responsa 40) that the chance of saving the fetus is extremely small. We still try to save it because when it comes to saving a life, we are lenient in spite of very weak odds. However, even these odds exist only very close in time to the death of the mother. It is possible, and likely, that these sort of attempts to save the baby were done even in [the time of] the Gemara, but were not successful (this is the only way to explain how they would have permitted themselves to behave in a manner that deviated from explicit *halacha* in the Gemara and *Rishonim*) because they were not able to precisely measure [the time of the death of the mother] such that there would remain any chance to save the baby in this very short time afterwards. Therefore, when they saw that the matter [the mother’s death] had occurred, they stopped trying. This is relevant only to saving a baby since, as we explained earlier, the amount of time they are permitted to act, to even have a small chance of success is so small that saving [the baby] was really not possible. However, this would not obligate us to fix a time at which it would be permitted to close the

eyes. So too, no amount of time is specified to wait, in the case of the collapsed building, after we find that breathing has ceased. Since they found him in this way, whatever small time there was that we might have been concerned that he merely fainted has already passed. There is no basis for any further concern and by implication it would not be permitted to dig through the rubble any further. What emerges for us from all of this, is that even in our time, after we wait a short period, equivalent to the amount of time we would wait to close these eyes and similar things, he is considered dead and there is no further concern.

l) See additionally what Rabbi Moshe Feinstein wrote (Yoreh Deah 3:132, dated 5 Iyar 5736, addressed to his son-in-law Rabbi Moshe David Tendler) regarding those who were killed in an accident, where it is possible that even if breathing had ceased, it can return through a breathing machine. It is possible that cessation [of breathing] “that happened on account of nerve damage” and it is possible that the machine will heal the places where the nerves are damaged and they will begin to breathe, [and therefore] “it is possible that they are still not dead. Since you say that now there is a test that expert physicians can do where they put an intravenous fluid into the body to ascertain if the connection between the brain and the rest of the body has been broken. If the fluid does not reach the brain, then it is clear the brain has no more connection to the body, and it is totally lysed as if it had been forcibly removed. If this is so, we should be strict with such people, even if they already cannot feel anything, even the prick of a needle, and even if they cannot breathe at all without the machine. We should not rule them dead until this test is done.” He clearly states in this case that, “when the brain has no connection to the body,” it is considered as if the head has been removed.

m) We can additionally support this from the words of the *Chatam Sofer* (responsa 338), where what we said earlier also clearly emerges. [We see this] from the Gemara in *Yoma* in the very discussion about cessation of breathing. Once we see that it cannot be attributed to a temporary fainting, they are considered dead in all regards. He says, “To say that a collapsed building is different (as my friend wrote) is very strange in my eyes. Is the verse of ‘breathed the spirit of life,’ written with regard to a collapsed building? In fact, the opposite is well-known. When someone dies a sudden death, there is more of a concern that they merely appear dead because of the shock, similar to one who is catatonic as a result of a stroke. Nevertheless, when the breathing has ceased, we no longer violate Shabbat. We are thus forced to conclude that this is a general rule for all who die. This is the accepted way to measure it that we have been using ever since the congregation of G-d became a holy nation. All the winds in the world could not budge us from the place of our holy Torah. It sounds this way from the Rambam as well (*Hilchot Evel* 4:5). He writes, ‘One who closes the eyes with the departing of the soul has shed blood. Rather, he should wait a short time to make sure the person has not merely fainted.’ He should have told us when the soul departs and the manner in which we measure it. Rather, we must conclude that he is relying on what he wrote in *Hilchot Shabbat* 2:5, regarding the person under the collapsed building, that we check until the nose, and that is how the departure of the soul is evident to us. It is based on this standard that he wrote that we wait a short period of time, lest he has merely fainted, and afterwards it is permitted to close the eyes. Even though he said previously that one who closes the eyes with the departure of the soul has shed blood, nevertheless after waiting a short period of time, there is no further concern that they may have fainted. He does not say that we have to wait

until we start to see signs of decay (or something similar), which would be at least several hours after the departure of the soul, or even a day or two. Rather, we must conclude that the Rambam was not concerned with this at all.”

n) In his words, he rejects the explanation of the rabbi who was asking the question [who suggested] that perhaps the Gemara’s criterion of lack of breathing was said only with regard to the person upon whom the building collapsed. He calls it “very strange,” because the Gemara relies on this on the basis of the verse, “a breath of the spirit of life in his nose,” which is clearly not talking about a specific kind of death. Thus, he rejects even what we might have thought that perhaps, since the Gemara is dealing with violating Shabbat, it is in this case only that we rely on cessation of breathing. This is because there is also the possibility that the activity is a prohibited violation of Shabbat, which is only permitted in order to save a life. We might have thought that only in this case do we rely on cessation of breathing, because we would not violate Shabbat if there is any doubt. However, since the Gemara based itself on a verse that was not specifically related to Shabbat, it has demonstrated that it is a “general rule for all who die.” On account of this, the law is that we are permitted, even obligated, to bury him, since he is considered fully dead. He proved this, as well, from the language of the Rambam in *Hilchot Evel*, where it is clear that he relied on this same definition of “the departure of the soul,” with regard to “closing the eyes,” even though so long as there is a trace of life in him, it would be considered shedding blood. Nevertheless, any time that breathing has ceased, after you wait a little bit, a “short time,” to ensure they have not fainted, there remains no doubt at all [that they are dead].

o) However, as we have said, in all of the sources that deal with heart transplants, they are dealing with a situation where the heart is still beating, notwithstanding that breathing has permanently ceased. (According to the protocols from Hadassah hospital, one may not carry out removing the heart for transplant until 12 hours after natural, independent breathing has ceased. The patient is connected to an artificial breathing machine. Were that to stop, there would be no breathing at all, because the machine is operating the lungs, but there is no independent life force at all.) After they have waited a short time to remove any doubt that they may have fainted, the verse that we learn from tells us that they are considered dead in all regards. Even the *Chatam Sofer* himself, later on in his words (s.v. *v’hinei harivash*) mentions that there are certain illnesses where breathing can cease while they still have a pulse. Nevertheless, in all of these instances, the verse tells us that when he does not have a breath of the spirit of life in his nose (and there is no chance that he may have fainted), he is considered dead even though his heart is still beating.

p) His opinion is clear to us that this is the explanation of the Gemara and the practical *Halacha*. When breathing has ceased, life has ceased, and he is considered dead. Heartbeat is not an indication of life for any matter. This is clear, and yet, based on later words of his, there are those who have erred in how they understood these words. There are some who explained that he made a mistake (G-d forbid) for they did not know that it was possible that breathing could cease while the heart was still beating. They thought that the heart always stops beating prior to cessation of breathing. Others wanted to say that his words contradict each other. This is not the case. We will therefore bring his words in their entirety, and we will see that there is

not, G-d forbid, any mistake in them, nor do his words contradict each other. When summarizing what he wrote, he says, “Anyone who is lying as still as a stone, and afterwards they stop breathing, we have only the words of our holy Torah that declare he is dead. We must not delay [in burying] him, and a *Kohen* who becomes *tamei* to him, after proper warning, would receive lashes.”

q) He mentions 3 criteria [*trans.: unclear what the 3 are*], and there are those who thought that he required all 3 of these criteria. They thought that he was retracting what he said earlier, or that he erred and thought that cessation of heartbeat necessarily always happens before cessation of breathing. However, his words are simple and correct, and fit with what is said in the Gemara in *Yoma*. When he writes, “as still as a stone,” he is taking the words from Rashi (s.v. *ad heichan*), as we quoted earlier. Rashi writes, “If he appears dead because he is not moving his limbs, how far does he check to ascertain the truth?” His second criterion is also taken from Rashi (s.v. *ad chotmo*) in his explanation of the opinion that disagrees with the view that when we are checking from bottom to top, when you reach the heart and don’t detect any activity, that is sufficient. He would be considered dead and it would be prohibited to continue digging for him on Shabbat. However, the opinion that holds that checking the heart is not sufficient, holds that this is still not sufficient to ascertain the truth, because perhaps this is a temporary condition and breathing has not ceased. (This is exactly like the heart attacks that we know in our time, where quick action by an expert can get the heart to start beating again, and everything returns to normal.) Therefore, we should continue and check for breathing. On the other hand, when checking from top to bottom and we check and see that there is no breathing, checking the heart would have no further value and make no difference one way or the other.

r) What the *Chatam Sofer* wrote fits with this Gemara and the accepted *Halacha*. The second criterion of “has no pulse,” meaning that the heart has stopped beating, is still not a requirement. It was said specifically with regard to the opinion who holds that checking the heart is not sufficient. Rather, we must follow it by checking if breathing has stopped, because it is possible that it is a heart attack, and he may possibly return to health. Therefore, we should not consider him dead merely based on cessation of cardiac activity, unless breathing has ceased as well. The intent of his words was not to say that you specifically need all 3 criteria. Rather he is coming to tell us that even if you have the first 2 criteria, it is not sufficient. He does not want us to err and think that if cessation of breathing is sufficient, then all the more so cessation of pulse or heartbeat would be sufficient because then he would certainly be dead, since the heart is the main thing. However, this is not the case, exactly like the first Tanna said (or, in the other version of the text, the opinion of “there are those who say.” Regardless, it is the opinion we follow, as we discussed earlier.) Rather, the only criteria to decisively determine death is the cessation of breathing. It did not even occur to the *Chatam Sofer* that if breathing had ceased, we should check for a pulse. This is because the verse he quoted earlier made everything dependent on breathing. There is no contradiction in his words, nor trace of error. Everything fits with what emerges from the Gemara, in precisely the way he explained it earlier in the responsum, as we have previously quoted.

The words of our sages, as the *Chatam Sofer* understood them, fit exactly with the conclusions of present-day medical science. All non-intentional bodily functions are

dependent on breathing, namely the activity of the lungs for inhaling and exhaling, which is controlled solely by the brainstem. Therefore, cessation of breathing (when you can eliminate the possibility of some external cause for it) is irreversible because it happens as a result of the death of the brainstem. The heart, however, has the mechanism for independent activity (although the brainstem regulates it). Therefore, when the brainstem dies, activity of the lungs becomes impossible. However, this would not necessitate immediate cessation of cardiac activity because, as we said, it has an independent mechanism and has the capability to continue beating for a short time. Nevertheless, eventually cardiac activity will cease because it is the lungs that bring it clean blood for it to pump to all the limbs of the body, including all of the parts of the brain. Since they have stopped working, eventually the heart will stop working as well [because of lack of oxygen].

However, this is only after some period of time. If the lungs are connected to a breathing machine, [oxygenated] blood will continue to flow with the power of the machine. In this manner, the heart will be able to keep beating. However, since the brainstem is dead, [oxygenated] blood-flow will not be able to revive it, nor revive anything that depends on it. Therefore, the *Halacha* was established in accordance with the opinion that everything depends on breathing. So long as it has been established that breathing has ceased as a result of the death of the brainstem, heartbeat is no more than the “involuntary spasms of a [disembodied] lizard’s tail (Mishnah *Ohalot* chap. 1).” The person would be considered dead in all regards. Based on this, we can explain the *Halacha* that when we are digging through rubble, once you reach the nose and it is clear that he is not breathing, even though it is very possible that the heart is still beating, we do not try to save him (other than waiting a “short time” to make sure he has not fainted, per the requirement from the Rambam that we discussed earlier). It is amazing that despite not having modern medical instruments, our sages, through their divinely inspired analysis of scripture, were able to learn the wondrous secrets that the Creator built into the structure of the bodies of mankind and all living things.

Consistent with this, the Chief Rabbinate decided to rely on the accepted manner of checking at Hadassah hospital. There no doubt that independent breathing has ceased. It could have been that it happened as a result of some external reason and not brain-death. However, this will be clarified through connecting the patient to the breathing machine for at least 12 hours. If the lungs still have not begun functioning again, then their activity will cease when the breathing machine is turned off. This is far greater time than the “short time” that the Rambam wrote about waiting for. (Nowadays, with the breathing machine (even with a heart attack, there are methods of massaging the heart [CPR] or using electricity to start it beating again, which did not exist before this time period) it is possible that breathing will eventually return to normal, which is we attach them to artificial breathing.) However, even this is not sufficient. They do another internal test of the brainstem, which controls the lungs. On after all of this, do they say confidently and decisively that the lungs and their capacity for breathing have totally, irreversibly ceased. Only then do they declare that the person has died. However, the decision of the Chief Rabbinate was based on the foundations of *Halacha* and the words of those who criticize it have no basis in *Halacha*.

(In *Hatzopheh*, (Friday, 12 Marcheshvan, 5747) an article was published by Rabbi H.D. Halevi (Chief Rabbi of Tel Aviv-Yafo) titled, “*Halachic* Comments about Liver

Transplants.” (Also printed in *Responsa Aseh Lecha Rav* 8:64) There he writes, inter alia, with regard to the Gemara in Yoma 85a that we referenced earlier, “When the rescuers arrived at his nose and detected no breathing, they have already arrived at his pulse, either at his heart or hand if they started from the bottom, or in his temples, if they started from the top. They have already checked and seen that he has no pulse, and the only thing remaining to do is check the nose to see if breathing has also ceased. This is extremely clear.” (Based on this, he wanted to explain why the *Chatam Sofer* required three criteria, as we will G-d-willing bring later.) (He seems to have taken this idea from the aforementioned responsum of the *Chatam Sofer*, where he wrote that there are certain specific illnesses where there is not breathing but the person still has life that can be detected elsewhere.) However, with all due respect, this is an absolute mistake. These are the words of the Gemara, “Rav Papa said, ‘the debate (between the *Tannaim* where one said that is sufficient to check that the heart is not beating, and he would be forbidden to continue digging even without checking for breathing, and the other opinion holds that you have to check for breathing) is [when digging] from bottom to top (that way you will have checked the heart, but not checked for breathing yet), but [when digging] from top to bottom, [all agree that] once you have checked at the nose, you don’t need to check any farther.’” If we were to say that when checking from top to bottom, you have already been able to reliably determine lack of heartbeat by checking the pulse in the temples, then what is Rav Papa adding by telling us that the one who thinks you need to check the heart agrees in this case? The heart has already been checked through checking the pulse in temples, and we have already established that there is no heartbeat. Thus, it would be obvious that there would be no need, and on Shabbat it would be prohibited, to continue checking once you have found no signs of breathing at the nose. Furthermore, if it were truly sufficient to check the temples to determine that the heart is not beating, then, since one opinion holds that lack of heartbeat is sufficient to determine death, (who necessarily holds this way because he holds that after you have checked the heart and found it not beating, it is forbidden to continue digging) their debate exists when going from top to bottom, just like it exists when going from bottom to top. According to the opinion that you check “until the heart,” once you check the temples and determine there is no pulse, it should then be prohibited to continue digging even to check for lack of breathing in the nose, because it has already been established that the person is dead. Whereas, according to the other opinion who holds that checking the heart is not sufficient, and who also requires checking for breathing, you would still be required to continue [digging] to check the nose. Thus, the same debate that exists from bottom to top, exists as well from top to bottom. Rather, it is simple and clear that checking the temples does not suffice [to determine lack of heartbeat], because it may be that the heart is weak and not beating very strongly, but nevertheless is still alive. Therefore, when we arrive at the nose, we still do not have decisive proof that the heart has stopped beating. Nevertheless, we rule that in a case where you have reached the nose and found no breathing, the person is considered dead in all regards, even though it is possible that the heart is still beating. This explanation is simple and clear. I am astonished that my esteemed friend even entertained the possibility of such an understanding.)

סימן יט : בהיתר השתלת לב כיום א. באשר לחולה שמשתילים בו לב במקום לבו החולה ב. באשר להוצאת לב בעודו פועם, אחר ביטול הנשימה באופן מוחלט
א. באשר לחולה שמשתילים בו לב במקום לבו החולה א) כי באגרות משה [יו"ד ח"ב סי' קמ"ו בסוף דבריו (התשובה מתאריך כ"ד מני"א תש"ל)] וז"ל ... פשוט וברור שאף אם יש לב מוכן של

אחד שנהרג ודאי, ומת קודם שהוציאו הלב ממנו שליכא משום רציחה על זה שלקחו ממנו הלב, אסור. דאין נאמנים כלל על האומדנא שלהם בשני הדברים, לא על האומדנא שלהם שבלב החולה שלו לא יחיה, ולא שבלב שישתלו בו - יחיה. דהרי ראינו שאינם בקיאים בזה שטעו בכל המעשים שנעשו. וגם שהם מטעים במזיד, דהא כל האנשים שהרופאים שתלו בהם לב של אחרים מתו בזמן קצר. ובלב החולה, שהיה להם ברור שהיתה האפשרות לחיות זמן גדול יותר מהלב שהשתילו בו. ולכן כל הרופאים שעשו זה היו רוצחים גמורים, וברוב הפעמים אף כשהלב היה חלוש וחולה לא הי' עדיין טריפה. עכ"ל. ב) הדין של האג"מ נסב איפוא לא מצד לקיחת הלב מן הזה שנהרג אלא מצד אי הנאמנות על קביעת הרופאים באשר לנשתל, ואי-נאמנותם מבוססת על העובדא שהוכחה "שטעו בכל המעשים שנעשו, וגם שהם מטעים במזיד" וזה היה נכון באותו זמן שנכתבה התשובה, שרק החלו בנסיונותיהם, והיו מעוניינים בזה למטרותיהם האישיות, ולא כך עכשיו, שהניתוחים מסוג זה כבר נעשו שכחים, והמגמה שדחפה אולי את אלה שהיו הראשונים אינה קיימת כיום באותה מדה, ובדרך כלל הרי קיימת החזקה שאומן לא מרע אומנותיה. וסומכים על החלטת רופאים גם בענין ניתוחים מסוכנים. וכן, ניתן לקבל דעת רופאים מומחים גדולים, שאינם בתפקיד של מנתחים, שאין אצלם המגמה האישית קיימת כלל. גם העובדות באשר לסיכוייהם של המנותחים שוב אינן כפי שהיו, שכפי העדויות הקיימות ישנם סיכויי הצלחה שבעים עד שמונים אחוז ויותר, של חיים עד חמש שנים ויותר. הרי שכל אותה פסיקה שמבוססת על העובדות שהיו קיימות שוב אינן קיימות באשר לנשתל. (וראה גם מכתב מחתנו של הגר"מ פיינשטיין, ברקאי, ד. ג) והרי לפנינו דבריו של הגר"ע זצ"ל בסי' אחיעזר (ח"ב סי' ט"ז, ו) שיותר הולמים את המצב בהוה, וז"ל שם: .. בחולה, והרופאים המומחים אומרים כי בלא אפעראציאן (ניתוח) לא יחיה יותר מששה חדשים, ועיי' ניתוח אפשר שיחיה, אך הנתוח מסוכן מאד וקרוב יותר שימות מהרה, לכאורה נראה מעי' דכ"ז דודאי מת מתרפאין, דלחיי שעה לא חיישינן, היכא דאפשר שיתרפא, אף באופן רחוק, כל שנתיאשו מרפואתו. ואחרי שמאריך קצת בזה עפמשי"כ כמה אחרונים מסיק שמסתבר "שצריך רשות בי"ד בכל פעם, ובדאי שראוי להתבונן בזה ולסמוך על דעת הרופאים היותר מומחים. ולפי דברי מעכ"ת שגדולי הרופאים בקאניגסברג הכריעו כן בלי חילוקי דעות, ההכרח לסמוך עליהם", עכ"ל. ד) ומדבריו עולה שבשאלה שלפנינו, שכפי שהמצב כיום שעיי' ההשתלה ישנם סכויים רבים להאריך ימים, כאמור, ולא כפי העובדא שבאחיעזר שהניתוח מסוכן מאד וקרוב יותר שימות, כשיש דעת הרופאים היותר מומחים, שסיכויי החיים בלעדי הניתוח הם רק לחיי שעה, "הכרח לסמוך עליהם", כדמסיק האחיעזר.

ב. באשר להוצאת לב בעודו פועם, אחר ביטול הנשימה באופן מוחלט א) איתא ביומא דף פ"ה א': ת"ר, עד היכן הוא בודק (אם דומה למת שאינו מזיז איבריו, עד היכן הוא בודק לדעת האמת, רש"י) עד חוטמו, וי"א עד לבו (עד חוטמו. ואם אין חיות בחוטמו, שאינו מוציא רוח, ודאי מת, ויניחוהו, רש"י) וכו'. אמר רב פפא, מחלוקת ממטה למעלה (מחלוקת דהנך תנאי, דמר אמר עד לבו, ומר אמר עד חוטמו, ממטה למעלה, שמוצאו דרך מרגלותיו תחלה, ובודק והולך כלפי ראשו, דמר אמר בלבו יש להבחין אם יש בו חיות שנשמתו דופקת שם, ומר אמר עד חוטמו, דזימנין דאין חיות ניכר בליבו וניכר בחוטמו. רש"י). אבל ממעלה למטה, כיון דבדק ליה עד חוטמו שוב אינו צריך, דכתיב "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו". עכ"ל הגמרא.

ב) ובהתאם לזה ברמב"ם (פ"ב מה' שבת, הי"ט) בדקו עד חוטמו ולא מצאו בו נשמה, מניחים אותו שם שכבר מת, עכ"ל. וכי עיי' הכ"מ [לפי הגירסא שבר"י] שלפיה הדעה שבדקים עד חוטמו (מלמטה למעלה) היא דעת הי"א, ואילו דעת הת"ק דסגי בדיקת הלב] פסק כ"י"א (היינו שבדקים עד חוטמו) דספק נפשות להקל. ע"כ. היינו (שלמרות שאי"ז דעת ת"ק, דלדידי סגי בבדיקת הלב, מבלי להמשיך לבדוק בחוטמו) שפוסק כדעת הי"א מפני שחוששים שמא "אין החיות ניכר בליבו וניכר בחוטמו", כדפירש"י, וכנ"ל.

ג) ומכאן, שכשהבדיקה היתה מלמעלה למטה, לכל הדעות סגי בבדיקת הנשימה שאז אין ספק חי. והרי אין ספק שהיה ידוע להם לחז"ל שגם כשפסקה הנשימה עדיין יתכן שהלב עדיין דופק. שהרי כל ניתוחי השתלת לב, הם רק בכה"ג שהנשימה נפסקה (אלא שניתן להפעילה ע"י מכונת הנשמה) והלב ממשיך לפעום לזמן מסוים. (שהרי זוהי כל הבעיא ההלכתית שלב שפסק מלפעום לא יצלח להשתלה). וזהו דבר שמורגש ומוחש מבלי להשתמש במכשירים משוכללים, שפותחו רק בזמן האחרון, אלא היה אפשר להוכיח מזה גם בזמן הגמרא, מהרוגי מלכות וממי שהותז ראשו, וא"כ למה לא חששו לזה, ולמה נאסר להמשיך לפקח הגל, גם בשבת, והרי אמרו שם דלחיי שעה נמי מפקחין בשבת. אע"כ כיון שהנשימה פסקה לחלוטין, גם אם הלב פועם, אין עליו תורת חי, ולא ניתן לפקח עליו בשבת. שהרי אין הולכים בפקו"נ אחר הרוב, וגם בגוונא שיש ספק מועט שמא חי הוא מותר פיקוח הגל גם בשבת, כמבואר שם בסוגיא ובתוס' שם ד"ה ולפקח.

1 ד) ובה כנראה גם המדובר בתשוי הנ"ל שבאגרות משה שכי' לדון רק מצד הנשתל ולא מצד זה שנלקח ממנו הלב להשתלה, שהמדובר: אם יש לב מוכן של אחד שנהרג ודאי ומת קודם שהוציאו הלב ממנו שליכא משום רציחה שלקחו ממנו הלב. והרי אין ספק שידע בעל האג"מ שהלב שנלקח להשתלה עדיין היה דופק, כיון שרק לב זה מוכשר להשתלה, ולא זה שהפסיק לדפוק, ואעפ"כ רואה אותו בגדר של "ודאי מת" שמשו"כ אין בלקיחתו משום רציחה. וע"כ הוא משום שבכה"ג שאי"ב נשימה נחשב הוא לודאי מת, כי דפיקת הלב אינו נחשב לחיים בכה"ג שברור שאין נשמת חיים באפיו.

ה) ויעוי"ש עוד בדבריו הקודמים שכי' להסביר המחלוקת שבגמרא בין ת"ק ליי"א (לפי גירסתו של הכ"מ שהיא כמו ברי"ף), וז"ל: .. שהכריע הרמב"ם לפסוק עד חוטמו הוא משום ספק נפשות להקל. ויש לפרש אליבא דהכ"מ בתרי אנפי: א) שמצד זה מפרש דלהי"א דפליגי על הת"ק ומצריך עד חוטמו הוא משום דסברי, דמה שלא נשמע דפיקת הלב, ולא ניכר סימן חיות בהטבור, אינו סימן כל כך, דהוא במדרגת מיעוט כזה, שחוששין לפקו"נ ומחללין ע"ז שבת. ורק כשליכא נשימה בחוטמו, הוא דבר רחוק מאד שאין לחוש אפילו לפקו"נ. שלכן הוא ודאי בכלל דספק נפשות להקל, ככל המחלוקות והספיקות שדנים אם הוא פקו"נ, שהספק הוא להקל. ב) דגם להכ"מ, אף דמה שלא נשמע דפיקת הלב, ולא נראה הסימן בטבור, הוא סימן גדול, שמי שחי הוא דבר רחוק מאד, שאינו במדרגת מיעוט שיש לחוש בפקו"נ. אך מ"מ סברי הי"א דכיון שאפשר לברר יותר מחללין גם שבת, כדלעיל, שחילול שבת לא מחשיב כלא אפשר לברר יותר, מאחר שנדחית לפקו"נ, ומ"מ סובר הרמב"ם דגם במחלוקת זו, הוא בכלל ספק נפשות להקל, להכריע לפסוק עד חוטמו, לקולא, וכו'. ולפירוש ראשון אליבא דהכ"מ אפשר אף בחול לא יצריך ת"ק לבדוק יותר מעד ליבו ועד טבורו. ולפירוש הב' לא יפלוג ת"ק בחול אלא בשבת. ומסתבר יותר לפרש בהכ"מ כדפירוש הב'. עכ"ל.

ו) מסקנתו דמסתבר יותר כפי' הב', היינו שכל עיקר שהסתפק אותו תנא בבדיקת לבו משום דהוא דבר רחוק מאד שאינו בדרגת דמיעוט, שעל כן סומכים ע"ז בשבת, דבספק רחוק כזה, גם בפקו"נ אזלין בתר רובא. אלא שבחול יש להמשיך לבדוק, כיון דאפשר לברורי. ויוצא דאידך לישנא דהלכה כמותו, הא דממשיכים לפקח בכדי לבדוק הנשימה, הוא רק מצד דגם מיעוט רחוק כזה הוא בגדר ספק פקו"נ שגם שבת ניתנת להדחות. ומכיון שכן יוצא שאילו ב"מלמעלה למטה", גם בגדר אפשר לברר לא ייחשב. כי העדר "נשמת רוח חיים באפיו" אינה משאירה נדנד של ספק, כי בכה"ג ודאי מת הוא. וכדכ' הרמב"ם בלשונו "שכבר מת". אבל הרי עינינו הרואות שגם בהפסקת הנשימה (כשלא באה עקב הפסקת פעולת הלב ע"י התקפת לב) עדיין הלב ממשיך לפעום זמן מה, אי"כ אמאי נפסיק מלפקח עליו. ומוכרח לומר כנ"ל, דדפיקת הלב, כשהנשימה פסקה, אין ע"ז גדר חי כלל, ודינו כזה שנחתך ראשו, שתורת מת עליו כמבואר בריש מס' אהלות. כנ"ל מוכרח בדברי האג"מ.

ז) אלא שלכאורה תמוה לפ"ז מש"כ שם בראשית דבריו: במי שרואים ע"י העלעקטריק ראדיאגראם שיש לו איזה חיות, הרי על אופן זה ליכא שוב אפילו רוב לומר שהוא מת, ואולי גם מיעוט ליכא, והוא החי ממש, או שאינו נושם (כאיש ההוא שנקבר בהכרך מחמת שפסקה נשימתו וחי אחי"כ כ"ה שנה) שמאחר דאיכא עכ"פ איזה מציאות, וזהו ג"כ היחידי דאיכא במציאות זה. ולכן יהיה אסור לקבור לאיש כזה, ואדרבא יהיו מחויבים להשתדל ברפואות אם אפשר, ומסתבר שגם בשבת. והרי בסוף דבריו מסביר שלכל הדעות מסתפקים בזה שאין נשימה באפיו לראות כמת, ולא נחשב אפילו בגדר איכא לברורי, שכל שניתן לברר אפילו ספק רחוק מאד מפקחין הגל גם בשבת.

ח) ונראה ששם אין לפנינו סיבה מוחשית שבגללה פסקה הנשימה, דאז כיון שרואים שעכ"פ יש חיות בלב ע"י הבדיקה החשמלית וכנ"ל, יתכן שהפסקת הנשימה, היא בשל איזו שהיא סיבה חיצונית דעל כן ניתנת להחזרה, ושמה אפילו מאליה תשוב אליו הנשימה, וע"כ "מחויבים להשתדל ברפואות". ולא כן בנהרג, ובמפולת, כסוגיא דיומא, שסיבת הפסקת הנשימה ברור שבאה ע"י רציצת הראש ופגיעת המוח, וסיבה אחרת שגרמתו ברגע זה היא רחוקה מאד ובלתי סבירה כלל, על כן רואים את הפסקת הנשימה כאות והוכחה ניצחת, שבאה בשל פגיעת המוח, על כן אין משגיחים כלל בפעימת הלב, כיון שהעדר הנשימה בא בבירור מפגיעת המוח, ע"כ בדיקת הלב אינה מעלה ואינה מורידה, ע"כ אין טעם בבדיקה זו, ודינו כמת בלי שום נדנד של ספק.

ט) עוד ראיתי באג"מ (יו"ד ח"ב סי' קע"ד ענף ב') שהביא מש"כ הרמ"א או"ח סי' של סעיף ה' שלא נהגו עכשו לקרוע בטן היולדת להוציא הולד שמא עדיין חי משום דאין בקיאים להכיר במיתת האם בקרוב כ"כ דאפשר להולד לחיות. וכ' לחלק בין הא דנפסק דכל המעמץ עם יציאת הנפש שהר"ז שופך דמים וכ' הרמב"ם בזה (פ"ד מאבל, ו') שמחכים מעט שמא יתעלף ואז

מעצמים העיניים, ולא אמרינן שאין בקיאים וכנ"ל. וכי להסביר דבעצם שמחכים קצת שהוא "איזה מינוטין" שגם אם נתעלף כיון שלא חזרה נשימתו בזמן זה, בהכרח שמת מזה גופא דא"א לאדם לחיות בלי נשימה. וע"ז סומכים, "כיון שיש בזה צורך למת" ולא חוששים להחמיר שמא היה היסח הדעת ולא בדקו כל הזמן המועט, שמא באיזה רגע נתחזק ונשם כמה נשימות, באופן שיכול לחיות עוד קצת זמן, אם אכן קודם התעלף. ואילו בענין יולדת שמתה, "כיון שהבדיקה צריכה להיות כל עת זה בלא היסח הדעת החמירו להחשיב לדורות אלו דאין בקיאים להכיר במיתת האם בשיהוי רק זמן זה לומר שודאי לא הי' היסח הדעת כל העת, והיא בדיקה טובה", וכי עכ"ל.

(י) אבל דבריו אינם מספיקים לעני"ד, חדא דענין איסור עצימת עינים עם יציאת הנפש, שרצה לומר שאינו אלא חשש בעלמא עיי"ש אין הדברים נראים לדחות בקש. כיון שנאמר הר"ז "שופך דמים" (ולא נאמר אפילו בכ"ף הדמיון "כשופך דמים"). אלא פשוט שכיון שהמדובר על זמן שהוא "עם יציאת הנפש" ממש דאז אם באמת הי' עלפון וחולשה, ודאי שהחולשה גדולה ביותר, וע"כ כל נענוע קל בגוף האדם יכולה לגרום ממש למיתה, וזו שפיכת דמים ממש. וכן הדבר מוכח מתשוי החת"ס בנידון, שהוכיח מזה שסומכים על זמן מועט כמש"כ הרמב"ם, דזה ודאי מת, ואם זה אינו אלא חשש בעלמא, אין מכאן שום רא"י לנידון דידי. (וגם לשון האג"מ נראה שלא נקט כן מילתא ברירא, עיי"ש). וא"כ מדמתירים בזמן קצר ביותר, כדדייק מזה החת"ס דלא מצא הרמב"ם לנכון לפרט הזמן לפי שהוא מועט ביותר, הרי שאין הדבר ספק. וגם הענין של חשש היסח הדעת, הוא חשש רחוק, שהרי עומדים הבודקים, ורואים משך זמן מועט זה. ואם על איש אחר בודק לא נסמוך, יהא מותנה שהבדיקה תיעשה ע"י שנים או שלשה. ומה שכי' לחלק דהכא בגלל כבוד הנפטר אין מחמירים, הרי כש"כ וכש"כ כשיש כאן אפשרות של הצלת הולד, והרי בזה דין פקוי"נ להתיר אפילו חילול שבת, כמבואר שם, למה נחמיר לחשוש שמא היה היסח הדעת, ולא נסמוך על מה ששוהים זמן מועט כדינא דגמרא. א"כ הרי מוקשה מה שכי' הרמ"א להצדיק מה שנהגו שלא לנסות להציל הולד מצד חוסר בקיאות כאילו, ולא לאסור עצימת עיניו לאחר שיהוי זמן מועט. כן לא העיר הרמ"א כלום בענין מפולת (סי' שכ"ט, ד') שמשראו שאין בו נשימה פוסקים מלהציל, ולא התנה שזה רק אם שהו גם זמן מועט שאין אנו בקיאים בו ויש להמשיך עוד, מחשש זה עצמו של היסח הדעת. א"ו פשוט שאין זה הטעם.

(יא) ומה שנראה בזה לעני"ד. הנה לכאורה תמוה מהיכן לקח הרמב"ם זאת. דכפי שדייק החת"ס הנ"ל ממה שלא הגדיר כמה זה ה"זמן מועט", נראה שהוא מצומצם ביותר, ולמד זאת ממ"ש, לענין מפולת שמשבדקו שאין בו נשימה מפסיקים מיד פעולות ההצלה, א"כ מנין ה"זמן מועט"? אלא פשוט דלמד זאת ממ"ש בענין זה עצמו "שהמעמץ עם יציאת הנפש הר"ז שופך דמים", והרי הכוונה במ"ש "עם יציאת הנפש", היינו כשרואים שהנשימה פסקה, אם כן הרי כבר מת ולמה אמרינן שזה שופך דמים, ע"כ כי יש חשש לשמא נתעלף, ומ"מ לא אסרה המשנה למעמץ אלא "עם" יציאת הנשמה, יוצא דקצת יותר מזה, והיינו זמן קצר ביותר, רק שאינו עם יציאת הנפש ממש. וזה מקור ההלכה. והנה פסק הזמן שיש לנצל להצלת הולד הוא קצר ביותר, כי גם הולד נחלש, וכבר כי הרמ"א (בתשוי מי) שהסיכוי להצלתו הוא קטן ביותר, רק משום שבפקוי"נ הולכים להקל וע"כ מנסים, למרות הסיכויים הקלושים ביותר.

אך גם סיכויים אלה אינם אלא בזמן הסמוך ממש למיתת היולדת. ויתכן, ומסתבר שאכן נעשו נסיונות להצלת הולד בדרך זו שבגמרא ולא הצליחו (כי רק כך ניתן להסביר מה שהרשו לעצמם לנהוג ולסטות מהלכה מפורשת בגמרא ובראשונים) כי לא יכלו לצמצם בדיוק את הזמן מועט, למועט ביותר שעם זאת ישאר עוד זמן מועט להצלת הולד. על כן, כשראו שאין הדבר ניתן, הפסיקו לנסות. וזה שייך רק בנידון הצלת הולד, שכנ"ל, הזמן העומד לרשותם, גם לסיכויי ההצלחה קטנים הוא מצומצם ולא ניתן לניצול. אבל אין זה מחייב לקבוע זמן להתרת עצימת העינים, וכן לא נזכר שום זמן שיש לחכות במפולת לאחר שמוצאים הפסקת הנשימה, כי כיון שמצאוהו כך, הרי הזמן המועט שיש עוד לחשוש לשמא נתעלף כבר נגמר, ואין לחשוש יותר, וממילא אין גם היתר לפקח הגל יותר מזה. ויוצא לנו מכל הנ"ל, שגם בזמננו אחרי שמחכים זמן מועט, כדרך ששוהים בעצימת עינים וכיו"ב, דין מת עליו, ואין חוששים יותר.

(יב) וע"ע להגר"מ פיינשטיין (חיו"ד ג' תשוי קל"ב מיום ה' אייר תשל"ו), מופנית לחתנו הרה"ג ר' משה דוד טענדלער). בענין אלה שנהרגו ע"י תאונה שיתכן שגם אם נפסקה הנשימה, יכולים לחזור ע"י מכוונת הנשמה שיתכן שההפסקה "שאירעה ע"י התכווצות העצבים" ויתכן ש"עיי המכוונה יתפשטו המקומות הנכווצים ויתחילו לנשום בעצמם" "אפשר שעדיין אינם מתים". וכיון שאתה אומר שעתה איכא נסיון שרופאים גדולים יכולים לברר ע"י זריקת לחלוחית בהגוף

ע"י הגידים לידע שנפסק הקשר שיש להמוח עם כל הגוף שאם לא יבא זה להמוח, הוא ברור שאין להמוח שום שייכות להגוף, וגם שכבר נרקב המוח לגמרי, והוא כהותז הראש בכוח. שא"כ יש לנו להחמיר באלו שאף שאינו מרגיש כבר בכלום, אף לא ע"י דקירת מחט ואף שאינו נושם כלל בלי המכונה, שלא יחליטו שהוא מת עד שיעשו בדיקה זו. הרי שנוקט בכה"ג שמתברר "שאינן להמוח שום שייכות לגוף", הוא בדין הותז הראש.

יג) ועוד נביא בזה דברי החת"ס בתשו' של"ח שגם ממנו יוצא ברור כנ"ל מגוף הסוגיא דיומא שעם ביטול הנשימה, כשאין לתלות אותה בהתעלפות זמנית יש עליו תורת מת לכל דבריו. וז"ל שם: ולומר נפל מפולת שאני (כאשר כ' ידידי נ"י) תמ' גדולה בעיני, וכי קרא נשמת רוח חיים במפולת מיירי? ועוד, דבר ידוע בהיפוך, כי המתים מיתה פתאומית יש לחוש יותר שנדמה כמת מחמת בהלה וכעין חולה שיתוק שקורין (שלאג), ואפ"ה כשפסקה נשימתו שוב אין מחללין שבת. ועל כרחך כלל הוא לכל המתים, שזה שיעור המקובל בידינו מאז היתה עדת ה' לגוי קדוש, וכל הרוחות שבעולם, אם ימלאו חפניהם רוח לא יזיונו ממקום תורתנו הקדושה. והנה כן משמע ברמב"ם פ"ד מאבל הלי' ה' כתב והמעמץ עם יציאת הנפש, הרי זה שופך דמים, אלא ישהה מעט שמא נתעלף. והנה היה לו להודיע אימת יציאת הנפש, ואיזה שיעור וגבול יש לו, אלא על כרחך סמך עצמו אמ"ש פ"ב מה' שבת במפולת שבדקים עד חוטמו, ושם ניכר יציאת הנפש. וע"ז כתב כאן שאחר כך ישהה מעט, זמן מועט שמא נתעלף, ואז מותר לעמץ עין, אעפ"י שכי' לעיל שהמעמץ עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים, מ"מ אחר ששהה מעט שוב יצא מהחשש עילוף, ולא אמר שימתין עד שיראה בו סימני עיכול וכו' והוא לכל הפחות כמה שעות אחר יציאת נשמה, או אפ"י יום או יומים. אע"כ לא חשש הרמב"ם לספק זה כלל.

יד) עכ"ל החת"ס. והנה בדבריו שלל הפירוש של הרב השואל, דשמה רק לענין מפולת מסתפק בגמרא בסימן של חוסר נשימה, וזה כדכ' "תמיה בעיני", שכן ההסתמכות בגמרא היא על הכתוב "נשמת רוח חיים באפיו", ואינו מדבר בסוג מיתה מסוים. נמצא ששולל בזה גם מה שיכול לעלות על הדעת אולי, שהגמרא דנה רק לענין חילול שבת, שבזה מסתפקים בביטול הנשימה, מכיון שיש גם ספק חילול שבת, שלא הותר אלא גלל פקו"נ, ובכה"ג דוקא הוא דסגי בביטול הנשימה, דשוב לא נחלל שבת מספק כל כה"ג. אכן לפ"מ שמסתמכת הגמרא על הכתוב שנאמר לא לענין שבת, מוכח שזהו "כלל לכל המתים", שמשו"כ הדין שמוותר ואף חייבים לקוברו, כי דין מת יש בו. וכן הוכחתו מלשון הרמב"ם בה' אבל, שמוכח שמסתמך בהגדרת "יציאת הנפש" להתיר ה"מעמץ עין" אעפ"י שכל עוד יש בו זיק חיים הרי הוא כשופך דמים, מ"מ כל כה"ג שפסקה הנשימה, עם שיחכה קצת "זמן מועט" להוציא מספק עלפון אין חשש ספק כלל.

טו) אולם, הן כפי שאמרנו, בכל אותם מקרים שמדובר בהם על קיחת הלב להשתלה הרי המדובר כשהלב פועם, למרות שכבר בטלה הנשימה לגמרי. (ולפי הכללים המנחים של בית החולים "הדסה" שהיו לפנינו, אין לבצע הוצאת הלב, אלא לאחר י"ב שעות משעת ביטול הנשימה העצמית הטבעית, אלא חיבורו למתקן הנשמה מלאכותית, שעם הפסקת פעולתה, אין שום נשימה, כי אין כאן אלא הפעלת הריאות ע"י המכונה, ורוח עצמי אין בה), וכל ששהו קצת להוציא מספק עילפון, ע"ז נאמר הכתוב שממנו למדים, כי הרי הוא מת לכל דינו. וגם החת"ס עצמו בהמשך דבריו שם (ד"ה והנה הריב"ש) מביא דיש חוליים מסוימים שבהם בטלה הנשימה ואילו הדופק עדיין קיים, עיי"ש בדבריו. ואפ"ה, ובכל גווני, נאמר הכתוב שכשאין נשמת חיים באפיו (ואין ספק עילפון) הרי הוא מת, למרות שהלב עדיין דופק.

טז) הרי לנו ברורה דעתו, שזהו הפירוש בגמרא ופסק ההלכה, שעם ביטול הנשימה, נחשב ביטול החיים, ודין מת עליו. ופעימת הלב אינה סימן חיות לשום ענין. וז"פ וברור. והנה בזה המשך דבריו, שיש שטעו בהם, ויש שפירשום שטעה (ח"ו) ולא ידע שיש שלמרות ביטול הנשימה עדיין הלב פועם, וחשב שלעולם הלב מפסיק מלפעול עוד לפני ביטול הנשימה. ואחרים רצו לומר שדבריו סותרים זא"ז, ולא היא. ולשם זה נביא דבריו במילואם, ונראה כי לא היתה שגגה לפנינו ח"ו, וכן אין דבריו סותרים זא"ז. דזה לשונו, בסיכום מש"כ לפני כן: אבל כל שאחר שמוטל כאבן דומם ואין בו שום דופק, ואם אח"כ בטל הנשימה אין לנו אלא דברי תורתנו הקדושה, שהוא מת, ולא ילינו אותו, והמטמא לו, אם הוא כהן לוקה, אחר ההתראה, עכ"ל.

יז) והנה מנה שלשה סימנים, ויש שחושבים שדורש דוקא שלשת הסימנים. וכנ"ל, וחזר בו ממש"כ לעיל, או שטעה וחשב שבהכרח יש ביטול פעולת הלב לפני ביטול הנשימה. אבל דבריו פשוטים ונכוחים, והם בהתאם לאמור בסוגיא דיומא: "מה שכי ששוכב כאבן דומם, הרי הם דברי רש"י בד"ה עד היכן שהבאנו לעיל שכי רש"י: "אם דומה למת שאינו מזיז איבריו, עד היכן הוא בודק לדעת האמת". והסימן השני, אף הוא ברש"י שם בד"ה "עד חוטמו", היינו בפירוש אותה דעה החולקת על דעה שסוברת שבבודק מלמטה למעלה, דמשהגיע ללב וראה שאין בו תנועה דסגי בזה, ושוב דין מת עליו ואסור להמשיך לפקח בשבת. ואילו הדעה שסוברת דלא סגי בבדיקת הלב, סוברת שמזה עדיין אין לדעת האמת, כי אולי זה פגיעה חולפת, ולא בטלה הנשימה (והרי הן הן התקפות לב כפי שקורה בזמננו, שיש שע"י פעולה מהירה של המומחים חוזר הלב לפעולה, והכל שב לתקונו). על כן יש להמשיך ולבודק הנשימה. אכן עם בדיקה מלמעלה למטה, כשבדקים ורואים שאין נשימה, שוב בבדיקת הלב אין לה ערך, ולא מעלה ולא מורידה.

יח) ולזה כ' החת"ס בהתאם לגמרא ולפסק ההלכה, שגם הסימן השני ש"אין בו שום דפיקה", היינו שהלב פסק מלפעום, עדיין לא סגי. דזה בדיוק כמו דנקטינן כדעה החולקת וסוברת שאין להסתפק בבדיקת הלב, אלא רק אם אחר כך באה גם הפסקת הנשימה, כי יתכן שזוהי התקפת הלב, ועשוי לחזור לאיתנו. על כן לא ייחשב מת בהפסק הלב פעולתו, אלא אם תפסק גם הנשימה. ואין הפירוש בדבריו דצריך דוקא שלשת הסימנים, אלא בא לומר שאם קדמו שני הסימנים הראשונים לא סגי, דלא נטעה לומר שאם סגי בביטול הנשימה, כל שכן שעם ביטול הדופק, היינו שהלב פסק פעולתו, שאז ודאי מת הוא כי הלב הוא העיקר, דלא כן הדבר, ובדיוק כמו שאמר ת"ק (או, לאידך גירסא - הי"א שמ"מ הלכה כמותם, וכנ"ל) שקביעת המיתה באופן מוחלט, היא רק עם ביטול הנשימה. אבל לא עלה על דעתו של החת"ס לדרוש, אם נתבטלה הנשימה - גם את ביטול הדופק. כי כפי שכבר הביא לעיל, הכתוב תולה הכל בנשימה, ואין כאן סתירה, ואף לא שמץ של טעות, והכל בהתאם למה שיוצא מתוך הסוגיא, וכפי שביארה לפני כן בתשו' הנ"ל, שהובאו דבריו לעיל.

ודברי חז"ל, וכפי שהבינם החת"ס, הם תואמים בדיוק את מסקנות המדע הרפואי, כפי שהם ידועים כיום. והוא שכל הפעולות הנעשות בגוף האדם שלא מכוח הכוונתו המודעת, וזה כולל את הנשימה, דהיינו הפעלת הריאות לשאיפה ונשיפה, הן נעשות ע"י גזע המוח, ורק על ידו. ועל כן הפסקת הנשימה (להוציא מקרים שע"י סיבה חיצונית) הנה ללא תקנה כשבאה ע"י פגיעה בגזע המוח. ואילו הלב יש לו גם מנגנון פעולה עצמית (אלא שגזע המוח מווסת אותה). ועל כן, עם ביטול פעולת גזע המוח ע"י שנפגע, פעולת הריאות היא בלתי אפשרית. אכן, אין זה מחייב ביטול מידי של פעולת הלב, שכן כאמור, יש לו מנגנון עצמי, שיכול עוד להמשיך לפעול זמן מועט. אולם גם הלב יפסיק פעולתו, כיון שהריאות הממציאות לו את הדם המנוקה כדי שיעבירם לכל אברי הגוף, כולל המוח על כל חלקיו, הפסיק פעולתו, ממילא גם הלב יפסיק מלפעול.

אולם זהו רק אחר עבור זמן מה. ואם חבר יחברו הריאות למכונת הנשמה, ימשיך הוא להזרים הדם בכוח פעולת המכונה, והלב יוכל להמשיך לפעול בדרך זו. אולם כיון שגזע המוח נהרס, הזרמת הדם שוב לא תוכל להחיותו, ולהפעיל שוב כל הקשור בו. על כן נקבעה ההלכה כדעת אותו מ"ד, שהכל תלוי בנשימה, וכל שהדבר מתברר שהפסקת הנשימה נובעת מהרס גזע המוח, אין פעימת הלב אלא בחינת "זנב הלטאה המפרכסת" (לשון המשנה פ"א דאהלות) ודינו מת לכל דבר. ומכאן הסבר ההלכה שבפיקוח הגל משהגיעו לחוטמו ונתברר שאין נשמה באפיו, אעפ"י שמאד יתכן שהלב עדיין פועם, אין משגיחים בזה. (ורק כדי להוציאו מספק עילפון מצריך הרמב"ם לשהות "זמן מועט", וכנ"ל). ומפליא הדבר, שחז"ל למרות העדר המכשירים שהרופאים משתמשים בהם בזמננו, כיוונו ברוח קדשם ע"י עיון בכתובים ללמוד מהם את מסתרי פליאות הבורא במבנה הגוף של החי והאדם!

בהתאם לזה החליטה הרבנות הראשית לסמוך ידה על צורת הבדיקה המקובלת בביה"ח "הדסה" שאינם מסתפקים בביטול הנשימה העצמית, כי יתכן שבאה עקב סיבה חיצונית ולא מפגיעה במוח, וזה מתברר ע"י שימוש במכונת הנשמה שמחוברת לחולה לפחות שתיים עשרה שעות, כשעם כל זה לא התעוררו הריאות לפעולה, ופעולתן נפסקת עם הפסקת פעולת המכונה המנשימה וזה הרבה יותר ממה שכי' הרמב"ם לחכות "זמן מועט" [כי כיום ע"י ההנשמה (כשם שגם עם התקפת הלב קיימים אמצעים של עיסוי הלב או פעולה חשמלית שמעוררת אותו שוב, מה שלא הי' קיים

לפני תקופה זו) יש וחוזרת פעולת הריאות לתקנה, על כן נדרשת הבחינה של ההנשמה המלאכותית]. ואף בזה לא סגי אלא קיימת עוד בדיקה פנימית של גזע המוח, המפעיל את הריאות, ורק אחרי כל זאת, קיים בטחון מוחלט שהריאות, ואיתן פעולתן - דהיינו הנשימה, נפסקו ללא תקנה בשום פנים, רק אז נקבעה מיתתו של האדם.

החלטת הרבנות הראשית היא איפוא עפ"י יסודות ההלכה, ודברי המערערים אין להם יסוד בהלכה. [והנה ב"הצופה" (מיום ששי, י"ב מרחשון תשמ"ז) נתפרסם מאמר מאת הרב ח.ד. הלוי שליט"א (הרב הראשי לת"א-יפו) בכותרת "הערות הלכותיות להשתלת כבד" (שו"ת עשה לך רב ח"ח סי' ס"ד) ובו כותב בין השאר גם באשר לסוגיא הנ"ל יומא פ"ה א' וז"ל: שכאשר הגיעו המחלצים עד לחוטמו ואין בו נשימה, הרי שכבר הגיעו לדופק, או דרך פינוי מרגליו לדופק לבו או ידו, או דרך פינוי מראשו ודופק שבצדעי הראש, וכבר ראו שאין בו דופק, ונותר להם לבדוק בחוטמו, אם גם נשימתו פסקה, וזה ברור ביותר. עכ"ל. (ובזה רוצה לבאר מה שהצריך החת"ס שלשה סימנים, כפי שיובא להלן אי"ה). (ולקח זאת כנראה ממש"כ החת"ס בתשו' הנזכרת שיש חלאים מסוימים שהנשימה איננה, אבל נשארה בו חיות המורגשת בצדעים). אך זוהי, במחכ"ת, טעות מוחלטת. שהרי כך הם דברי הגמרא שם: אמר רב פפא: מחלוקת (התנאים שמ"ס שמספיק כשבדקו הלב שלא היה דופק, טרם ומבלי שבדקו הנשימה, שאסור להמשיך לפקח, ואילו הדעה האחרת סוברת שחייבים לבדוק הנשימה) ממטה למעלה (שעי"ז נבדק הלב, ועדיין לא נבדקה הנשימה) אבל ממעלה למטה, כיון דבדק ליה עד חוטמו שוב אינו צריך. עכ"ל הגמרא. ואם נאמר, שכשבדקו מלמעלה למטה, ע"י בדיקת הדופק שבצדעי הראש כבר נוכחו נאמנה שפסקה דפיקת הלב, א"כ מה בא רב פפא להשמיענו שגם מ"ד דסגי בבדיקת הלב מודה, הרי ע"י בדיקת הצדעים כבר היתה בדיקת הלב, וכבר נקבע שהלב אינו דופק שוב, א"כ פשיטא, שאין צורך ואף אסור לבדוק אחרי שנבדקה גם הנשימה ע"י החוטם.

יתר על כן, אם אכן מספיקה בדיקת הצדעים בכדי לקבוע שהלב שוב אינו דופק, א"כ להאי מ"ד שמספיק אי-דפיקת הלב לקבוע המיתה, ושע"כ סובר, שלאחר שבדקו הלב ומצאו שאינו דופק שוב אסור להם להמשיך לפקח. א"כ הרי קיימת המחלוקת גם מלמעלה למטה, כשם שקיימת ממטה למעלה, דלמ"ד "עד הלב" הרי משעה שנבדקה הבדיקה של הצדעים ונתברר שאין שם דופק, מעתה אסור להמשיך לפקח גם בכדי לבדוק חוסר הנשימה דרך החוטם, שהרי כבר נקבע שהאדם מת. ואילו לאידך מ"ד שאינו מסתפק בבדיקת הלב ודורש גם בדיקת הנשימה, עדיין חייבים להמשיך ולבדוק בחוטם. א"כ אותה מחלוקת שהיא ממטה למעלה קיימת גם ממעלה למטה. אלא פשוט וברור שבדיקת הצדעים אינה מספקת, דיתכן שאמנם הלב נחלש ואינו פועם בחוזק, אבל מ"מ אכתי יש בו חיות. וע"כ גם כשמגיעים לחוטם, אין עדיין הוכחה מוחלטת לכו"ע שהלב פסק מלדפוק. ומ"מ אמרינן דבכה"ג שהגיעו לחוטם ואין בו נשימה, דינו כמת לכל דבר, אעפ"י שיתכן שהלב עדיין דופק ופועם. וז"פ וברור. ותמה אני על ידידי הרב הגאון הנ"ל שליט"א שנתפס להו"א כזאת בריתחת הויכוח.1]